

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ РЕАЛЬНОГО ЕФЕКТИВНОГО ОБМІННОГО КУРСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТИ УКРАЇНИ

*А.Т. Кияк, канд. екон. наук, Експертно-аналітичний центр
Ради Національного банку України*

У 2000 р. до Конституції України та Закону України “Про Національний банк України” були внесені відповідні доповнення, згідно з якими ряд важливих керівних функцій щодо реалізації грошово-кредитної політики держави були покладені на Раду Національного банку України. Серед таких – прийняття Основних засад грошово-кредитної політики України.

Експертно-аналітичний центр (ЕАЦ) з питань грошово-кредитної політики Ради НБУ після проведення ряду досліджень з використанням досвіду центральних банків провідних країн вніс ряд суттєвих пропозицій щодо формування Основних засад. Так, зокрема Основними засадами на 2002, а також на 2003 роки, окрім іншого, визначено орієнтир валютно-курсової політики НБУ на стабільність реального ефективного обмінного курсу гривні до валют країн – основних торговельних партнерів.

Фахівці ЕАЦ Ради НБУ вважають такий підхід коректним і ефективним в умовах необхідності забезпечення фінансової стабільності, захисту національних ринків, створення оптимальних умов для експортерів та імпортозаміщення тощо. Більше того, перехід від неформальної прив’язки гривні до долара США до корзини валют сприятиме збільшенню євро-активів в учасників фінансового ринку України, що є суттєвим фактором європейської інтеграції України.

Ключовою ланкою, що зв’язує економіку України зі світовою економікою, є валютна політика та її основа – валютний курс національної грошової одиниці. Тому при вирішенні проблем адаптації внутрішніх економічних взаємовідносин до світових умов господарювання, що для України з її майже 60-відсотковою часткою експортно-імпортних операцій у ВВП є особливо актуальним, держава повинна розробляти ефективну валютну стратегію. Важливою мірою зміни міжнародної цінової та витратної конкурентоспроможності національної економіки, що є одним із вагомих чинників валютної стратегії держави, є індекс реального ефективного обмінного курсу (РЕОК), який отримується через цінове (або витратне) дефляціонування зведеної зовнішньої вартості національної валюти по відношенню до валют країн – основних торговельних партнерів.

На сьогодні чіткої загальноновизнаної методики розрахунку РЕОК у світі не існує. Кожна країна має свою специфіку з точок зору реалізації стосунків у зовнішньоекономічній сфері та інтенсивності використання тієї чи іншої валюти у міжнародних розрахунках тощо. Методика розрахунку РЕОК гривні також має свої особливості, які згідно з нашими дослідженнями полягають у наступних положеннях.

1. В економіці використовуються два тлумачення терміна “ефективний обмінний курс”. Перше використовується для визначення обмінного курсу, скоригованого таким чином, щоб відобразити середню величину впливу тарифів, субсидій та інших зборів і плат на вартість імпортних всередині країни

та вартість національних товарів, що експортуються за кордон – так звана “традиційна (двостороння) концепція ефективного обмінного курсу”. Друге передбачає розрахунок зваженого на торгівельні потоки індексу, який дозволяє вимірювати зміну обмінного курсу валюти країни по відношенню до цілого ряду інших валют країн – торгівельних партнерів протягом певного періоду та її (зміни) впливу на торгівельний баланс країни. Другим тлумаченням терміна є пріоритетним для розроблюваної ЕАЦ методики.

2. Є декілька можливих варіантів індексів РЕОК – арифметичний, гармонійний та геометричний, залежно від того, який метод усереднення використовується. Завдяки властивості симетричності відображення знецінення та подорожчання валют одна до одної, в розроблюваній методиці ЕАЦ використовується геометричний індекс.

3. Позиції зовнішньоекономічних стосунків. Мається на увазі, чим визначаються торгівельні потоки – товарами (якими?) і/чи послугами (якими?). Зважаючи на певні недоліки у конкретних статистичних показниках, для розрахунків РЕОК гривні слід брати до уваги дані стосовно торгівлі товарами загалом. Врахування послуг ускладнюється через недосконалість ціноутворення на них.

4. Обмінний курс. При обчисленні ефективного обмінного курсу пропонується брати за основу пряме котирування курсу гривні – ціна (номінальний курс) гривні в одиницях закордонної валюти. Оскільки індекс РЕОК характеризує динамічний процес, то остаточно для визначення індексу слід вводити новий параметр, а саме відношення номінального курсу гривні на період, що аналізується, до номінального курсу гривні в базовому періоді.

5. “Кошик” країн – торгівельних партнерів. Для більшої достовірності та можливості подальшого зіставлення результатів розрахунків РЕОК пропонується ввести так званий поділ країн-партнерів на “малу групу” та “велику групу”. До “малої групи” слід включати наступні країни:

а) з якими Україна має комплексні торгівельні стосунки і сукупна частка яких протягом останніх п’яти років складає не менше 55-60 % загального торгівельного обороту України;

б) в яких можливе щоденне визначення обмінного курсу національної валюти стосовно інших валют;

в) відповідні владні органи яких здатні забезпечити доступ до актуальної та достовірної статистики на місячній та кварталній основі. До “великої групи”, не враховуючи країни “малої групи” входять також країни, на кожен з яких припадає не менше 1 % загального торгівельного обороту України, і ті, разом із країнами “малої групи” яких сукупна частка у загальному зовнішньоторговельному обороті України складає не менше 75-80 %.

Важливо, щоб національна валюта країн як “малої”, так і “великої” груп була стійкою до інфляційних криз. У протилежному випадку, як правило, розрахунки з такою країною ведуться у більш стабільній валюті, зокрема, у доларах США (наприклад, із Туреччиною), що впливає на частку цієї країни у фізичному вираженні в загальноторгівельних обсягах України.

До “малої групи” країн – торгівельних партнерів України належать наступні: Росія, Німеччина, США, Туркменістан, Туреччина, Італія, Білорусія та Китай. Обороти товарів і послуг з цими країнами складає, як правило, близько

55 % від загального обсягу обороту товарів і послуг України (з них на частку Російської Федерації припадає 31,6 %). При цьому, хоча такі країни як Туркменістан та Білорусія не відповідають ряду вищезазначених вимог, вони заносяться до “малої групи”, оскільки зовнішньоторговельні зв’язки з ними є достатньо вагомими, а Туркменістан до того ж постачає в Україну товари критичного імпорту.

До “великої групи” включають додатково такі країни, як: Польща, Болгарія, Угорщина, Чехія, Казахстан, Узбекистан, Австрія, Франція, Нідерланди, Кіпр, Тайвань (пров. Китаю), частка яких у сукупності із країнами “малої групи” складає близько 75 %.

6. Методика “зваження”. Кожна із країн партнерів має свою частку у зовнішньоторгівельних обсягах України; частка (вага) є одним із найважливіших параметрів, які вносяться у формулу для розрахунків РЕОК. Загальна частка країни-партнера є сумою її частки у імпорті (за фізичними обсягами) в Україну та експорту (за фізичними обсягами) в цю країну із України. Частка (вага) імпорту певної країни розраховується як її частка в загальному українському імпорті. А для розрахунку частки експорту пропонується використання “вузького” та “широкого” підходів.

“Вузький” передбачає простий розрахунок частки експорту певної країни-партнера як її частки в загальному українському експорті. “Широкий” підхід характеризується складнішими розрахунками із використанням “ефекту третіх країн”. Така необхідність полягає у наступному. Підприємства кожної країни-партнера України перебувають у конкурентній боротьбі із українськими товаровиробниками та постачальниками-експортерами не тільки на своїй території, але і на території третіх країн. І часто така конкуренція є настільки вагомою, що кардинально змінює частку країни-партнера без врахування “ефекту третіх країн” (розраховану за “вузьким” підходом). А “вигідна” ціна української валюти допомагає вітчизняним підприємствам вести успішну боротьбу із конкурентами, які походять з країн-партнерів і на третіх ринках, що викликає додатковий інтерес до гривні.

7. “Валютна складова” у зваженні. Головна особливість визначення індексу РЕОК гривні полягає у валютній структурі розрахунків за експортно-імпортними операціями між українськими та закордонними товаровиробниками і постачальниками. Тобто частка тієї чи іншої країни-партнера за фізичними обсягами не завжди відповідає частці використання національної валюти цієї країни-партнера для розрахунків за її товари та послуги. Так, незважаючи на високу питому вагу РФ за фізичними обсягами (31 %), частка розрахунків у рублях складає в різні роки близько 15-20 %. Якщо частка США за фізичними обсягами складає близько 4 %, то частка розрахунків у доларах США – близько 60-70 %. Коли питома вага ФРН за фізичними об’ємами складає близько 5-6 %, то частка розрахунків у німецькій марці – 2-3 %. Високою є питома вага гривні при розрахунках за зовнішньоторговельними операціями (близько 15 %). Інші валюти у сукупності складають малий відсоток.

Таким чином, при розрахунках індексу РЕОК гривні ставити на один рівень частку (вагу) за фізичними обсягами і валютною структурою є не зовсім коректним. І якщо, наприклад, розрахунки за енергоносії із РФ відбуваються переважно в доларах США, то номінальна і реальна ревальвація гривні

стосовно американської валюти є більш вигідною для української економіки, а позиція гривні стосовно рубля по цій товарній позиції не повинна викликати інтересу.

Отже, розрахувавши частку тієї чи іншої країни як по експорту, так і по імпорту, пропонується здійснити її уточнення з використанням “валютного коректора” – реалізація “ефекту третіх валют”. Застосування “валютного коректора” означає, що розрахована частка країни-партнера за фізичними обсягами зменшується на коригуючий коефіцієнт із врахуванням частки (%) використання у валютних розрахунках українських учасників ринку із учасниками ринку (в разі імпорту) даної країни і учасників ринку даної країни із українськими учасниками ринку (в разі експорту) не національної валюти даної країни-партнера і збільшується на коригуючий коефіцієнт із врахуванням частки (%) використання валюти цієї ж країни-партнера при розрахунках між українськими учасниками ринку та учасниками ринку третіх країн-партнерів (експорт-імпорт). Причому виразити цей коректор у формулі на всі випадки майже неможливо, оскільки він змінюється від країни до країни і від періоду до періоду.

8. Дефляціонування. Індекс РЕОК, як індикатор (міра) цінової та витратної конкурентоспроможності виробників та постачальників продукції з України, у порівнянні з їх торговельними партнерами визначається у вигляді порівняльних цін на українські товари та товари країн-партнерів, виражених в одній валюті. Для цінового порівняння (дефляціонування) у різних країнах використовують різні показники. Зокрема, індекс споживчих цін, індекс цін виробників і навіть витрати на заробітну плату. Для визначення індексу РЕОК гривні пропонується використовувати індекс споживчих цін в Україні і відповідній країні-партнері.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що роль обмінного курсу національної грошової одиниці в країнах із перехідною економікою в умовах зовнішньоторговельної лібералізації обумовлюється рядом обставин. Так, стабільність обмінного курсу виступає фактором стабільності всієї економіки, адекватний обмінний курс пом'якшує негативний вплив зовнішньої кон'юнктури та коригує платіжний баланс країни. Проте в умовах значної нетранспарентності фінансових операцій, слабкої визначеності кореляції курсових змін та показників діяльності реального сектора, що спостерігається в Україні, потрібні нові підходи до валютно-курсowego прогнозування. Тому важливим індикатором-орієнтиром може бути саме реальний ефективний обмінний курс гривні до валют країн – основних торговельних партнерів. Адже забезпечення стабільності РЕОК означатиме збалансування внутрішньої та зовнішньої купівельної спроможності національної грошової одиниці та збереження конкурентоспроможності національних товаровиробників стосовно конкурентів із цілого ряду країн.

Таким чином, методика розрахунку РЕОК повинна враховувати всі об'єктивні та більшість суб'єктивних факторів, опиратися на результати економетричних розрахунків – загалом, не підлягати сумніву з боку всіх зацікавлених сторін. Запропонована методика, яка охоплює практику багатьох країн світу, будучи дискусивною, сприяє подальшій уніфікації, а відтак і імплементації нового параметра валютно-курсowego прогнозування в Україні – реального ефективного обмінного курсу.

Список літератури

1. Гриценко А.А., Кияк А.Т., Кульпінський С.В., Литвинов О.О., Прозоров Ю.В., Рябокінь М.І. Структура економічного розвитку і його грошово-кредитне забезпечення // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 1(8). – К.: КНЕУ, 2002. – С. 332-349.
2. Кияк Андрій. Реальний ефективний обмінний курс гривні як індикатор конкурентоспроможності національної економіки (1998-2000 роки) // Тенденції української економіки. – 2001 (квітень).
3. Петрик Олександр, Куріленко Сергій. Індикатори конкурентоспроможності // Вісник НБУ. – 1998 (травень). – С. 30-33.
4. Шумська Світлана. Девальвація валюти як інструмент економічної політики // Економіст. – 2001. – № 5 (травень). – С. 18-23.
5. Europäische Zentralbank. Monatsbericht. – April 2000. – SS. 43-51.